

Володимир БІЛЕЦЬКИЙ,

*доктор технічних наук, професор Донецького національного технічного університету
(ДонНТУ),*

Віталій БІЛЕЦЬКИЙ,

*кандидат філософських наук,
старший викладач Донецької державної академії управління*

ГЛОБАЛІЗМ ЯК ЯВИЩЕ СУЧАСНОГО СВІТУ І ЙОГО ВПЛИВ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ (соціально-філософський аспект)

Вплив феномену глобалізму на сучасний світ сьогодні активно вивчається як зарубіжними, так і вітчизняними дослідниками – про це свідчить велика кількість публікацій, присвячених економічним, політичним, екологічним аспектам глобалізації [1, 2, 4-9]. Разом із цим, проблемою є відвертий брак наукових досліджень стосовно впливу глобалізму на особистість, людину в контексті її ментальності, культури, індивідуальних психологічних якостей.

Ця тема, безумовно, має стати предметом численних та багатопланових досліджень, отож розкрити її у одній статті неможливо. Тому маємо на меті хоч у загальних рисах означити саме явище глобалізму в якості чинника трансформації особистості, простежити й передбачити основні вектори такої трансформації, а також віднайти компенсаційні механізми протидії негативному впливу глобалізації на особистість.

Глобалізм: розкриття сучасного стану

Загальну політико-економічну модель сучасного світу можна уявити як конкурентну систему наддержав, союзів держав, націй-держав, та міжнародних організацій (ООН, ЄС, НАТО, СОТ, МВФ, Арабський світ, Азійський “полюс”), транснаціональних корпорацій (близько 500, половина з центрів яких знаходиться у США) та світової фінансово-промислової еліти. Ця модель, загалом, демонструє наявність об’єктивно існуючих філософських протиріч, що діють у сфері глобального соціального – *інтеграцію* і *диференціацію* економічних, політичних, культурних та інших сил людства, які уможливлють його розвиток. Формою *інтеграційних* проявів сьогодні і є процес глобалізації.

Відповідно до цього «глобалізм» розглядається як результат інтеграційних процесів, система абсолютної економічної і політичної влади світової фінансово-промислової еліти та її транснаціональних корпорацій (ТНК), які вийшли з-під контролю націй-держав свого

походження й базування, й оперують нині фінансовими потоками більшими, ніж сукупний річний державний бюджет десятків країн.

Уперше концепцію глобалізму виклав, як прийнято вважати, З. Бжезинський у 1968 р. Зокрема він передбачав, що глобалізм як нова форма суспільно-політичного ладу прагнучиме до всеохоплюючого панування і перерозподілу світових ресурсів. Іншими словами, глобалізм тлумачився як, в першу чергу, планетарний ринок, світова корпоративна імперія, новий світовий лад, у якому нанівець зводиться роль націй-держав в економічному, політичному, соціальному та культурному плані, а також активно трансформується особистість у нових умовах соціалізації.

Ознаки активного суб'єкта глобалізації сьогодні демонструють наддержави і ТНК на чолі з "глобальною" елітою, ознаки ж об'єкта – більшість інших названих вище структур. При цьому слід відзначити, що країни "золотого мільярда" водночас виявляють роль як суб'єкта, так і об'єкта впливу.

Аналізуючи вектори сучасних економічних міжнародних процесів можна передбачити, що суб'єкти глобалізації за допомогою міжнародних організацій, держав-глобалізаторів спочатку підпорядкують собі нації-держави (шляхом "скуповування" їхньої економіки), а потім і найвагоміші держави світу – США, Японію, Францію, Велику Британію. Таким чином, наявним є ризик нівелювання окремих націй-держав – вони можуть стати суто територіальними утвореннями. Подальшим прогнозом такого перебігу подій є руйнування національних економік і кордонів; колишні ж держави при цьому можуть перетворитися на певні сегменти глобального ринку, де без обмежень пануватиме "корпоративна імперія". Вона, можливо, буде складена з симбіозу світової фінансової еліти, ТНК, наддержав, міжнародних організацій з імовірним порушенням балансу на користь сильніших ланок цього ланцюга. Як бачимо, найпотужнішим вектором глобалізації є економічний. Крім того, цей процес поширюється і в геополітичну, інформаційну, соціальну, культурну сфери.

Які позитиви і негативи глобалізації? До перших, безумовно, можна віднести можливість упорядкування екології в планетарному масштабі, захист людства від глобальних загроз різноманітного (в тому числі космічного) походження, які видаються непереборними для кожної окремо взятої держави, можливість позитивно вплинути на економіку "відсталих" країн, координувати боротьбу зі СНІДом, аналогічними пандеміями, а також з тероризмом.

Тепер про негативи глобалізму, його загрози. По-перше, глобалізм, особливо на початковій стадії розвитку, призводить до збільшення розриву між рівнями економічного та соціального розвитку країн "золотого мільярду" та всіма іншими: за оцінками ООН співвідношення між ВВП "багатих" і "бідних" країн становила у 1960 р. – 1:30, у 1990 р. – 1:60, у 1999 р. – 1:90. Як бачимо, цей процес нібито прискорюється. По-друге, зростання безробіття, бідності, безпритульності, антропогенне забруднення довкілля (яке загалом спричиняється всеохоплюючим падінням моральності). По-третє, економічне та політичне послаблення національних держав, пригнічення їхніх внутрішніх ринків, що веде до нівелювання, а згодом і до практичного усунення з конкурентного середовища. По-четверте, зростання рівня тіньової економіки, збільшення її питомої ваги до глобального рівня та вихід з-під контролю держав. Разом із цим зростають також корупція й загальна криміналізація економічної діяльності [13]. По-п'яте, глобалізм закономірно викликає конфлікт між потребами "глобалізаторів" та соціально-культурними, економічними, етно-ментальними традиціями національних держав (скажімо, від України глобальна еліта вимагає узаконення вільного продажу землі іноземцям, що, як дехто вважає, протиприродно принаймні для ментальності "господаря-українця").

Нарешті зазначимо, що глобалізація негативно впливає на ринкову конкуренцію – механізм, рушій розвитку капіталістичної економіки. Вона "вбиває" вільний ринок. Ми бачимо, що феномен глобалізації є процесом всесвітньої інтеграції, який прагне

встановити нові координати розвитку людства. Разом із тим, сучасний глобалізм має насильницький (неоімперіалістичний, неоколоніалістський) характер щодо націй-держав.

Основні вектори трансформації особистості у глобалізованому середовищі

У статті ми опираємося на класичні філософські уявлення про особистість як конкретну людину – суб'єкта та об'єкта суспільних відносин, що послуговується у своїй відчужувальній діяльності суспільно-значимими інтересами. Отже, особистість може бути розглянута як трирівнева біопсихосоціальна організація, що включає біологічний, індивідуально-неповторний психологічний та суспільний рівні суб'єкт-об'єктних відносин, суспільного буття [11, 12]. Розглянемо основні вектори трансформації цих органічно єдиних складових в умовах глобалізації.

Закономірним видається те, що в умовах глобалізації роль особистості як активного суб'єкта соціального впливу пригнічується внаслідок панування потужних надособистісних (наднаціональних, наддержавних, надконтинентальних) суб'єктів. Це призводить до порушення балансу суб'єкт-об'єктної субстанціональності людини – питома вага об'єктної, пасивної ролі зростає. На практиці це веде до поширення технократичного мислення, фетишизації речей, зменшення авторитету одвічних цінностей – інтелектуальних, естетичних, моральних, а також сформованих багатовіковою історією соціальних регуляторів – релігії, моралі, права. На їхнє місце прагнуть прийти норми авторитарних інститутів – ТНК, наддержав, кримінальні тощо. Людська індивідуальність за таких умов, можливо, буде все більше нівелюватися, усереднюватися, а статус особистості як найвищої цінності, її прав, свобод суттєво зменшиться.

З іншого боку, високі технічні можливості цивілізації (як специфічні, важкодоступні – ядерна, хімічна, бактеріологічна та інша зброя, так і широкодоступні – скажімо, комп'ютерні технології) призводять до розширення можливостей відчужувальної діяльності людини, за допомогою якої вона здатна суттєво впливати на глобальні процеси. Тобто, за певних умов окрема людина зможе виступати як масштабний суб'єкт впливу на екологічні, економічні, культурні процеси.

Виникає питання, а чи завжди відчужувальна діяльність людини, сформованої у глобалізованому суспільстві, буде “суспільно-корисною”? Адже в разі нівелювання імперативності традиційної моральності реальною стане небезпека шкідливого планетарного впливу виплеканої глобалізмом людини, яка, в сучасному філософському розумінні, втратить значимі ознаки особистості – моральність, суспільну корисність.

Ще однією яскраво вираженою тенденцією зміни особистості в умовах глобалізації є певне культурно-ментальне “усереднення” національних, мовних (є прогнози про зникнення протягом наступних 100 років до 90% сучасних мов), релігійних, гендерних та інших індивідуальних особливостей, формування такого собі “космополітичного індивіда”, “громадянина світу”. При чому домінантною сферою прояву такого індивіда, як ми вважаємо, буде інформаційне середовище. Пропагуватися у глобалізованому суспільстві буде також так звана “масова” культура, яка, звертаючись до індивідуального та колективного підсвідомого, здобуде значне поширення.

Це те, що стосується суб'єктно-об'єктного аспекту проблеми трансформації особистості в умовах глобалізації.

Тепер висвітливо соціальний аспект цієї трансформації. На нашу думку, в суспільстві за умов прогресуючої глобалізації обов'язково будуть нарощуватися стратиграфічні тенденції. Вони виявляться у полярній елітизації тих шарів суспільства, які успішно адаптуються до вимог і викликів глобалізації, й маргіналізації інших, адаптивно менш спроможних. При цьому елітизація й маргіналізація буде охоплювати різні сфери діяльності – інтелектуальну, матеріальну, політичну та інші.

Тут потрібно зробити два застереження. По-перше, така доволі похмура картина суспільства матиме місце лише при агресивній політиці світових “глобалізаторів”, які ігноруватимуть моральні норми, права та свободу особистості. Така можливість є, але, на наш погляд, вона в найгірших своїх проявах є малоімовірною – ми не хочемо ставати на бік, так би мовити, “неомарксистів” від теорії глобалізму й “кликати на барикади”. Натомість вважаємо, що сучасний глобалізм, як і вульгарний капіталізм ХІХ – початку ХХ сторіччя, обов’язково буде змушений примиритися з протидією з боку, зокрема, громадянського суспільства, яке виражає особистісний потяг до свободи волевиявлень, отожд сформує компенсаторні механізми, виробить “людське обличчя”. По-друге, суспільство ніколи не буде різко полярним, “чорно-білим” – значний відсоток його складатиме проміжна між маргіналами й елітою страта, яка виконуватиме стабілізаційну функцію.

Отже, трансформація індивідуальної й масової свідомості в умовах глобалізму буде проходити неоднозначно, але активний вплив нового “світопорядку”, ймовірно, спричинить виникнення якісно нового індивіда, який характеризуватиметься більшою мобільністю, релігійною, культурною, політичною та іншою толерантністю або нігілізмом.

Діалектика глобалізму і особистість

На початку статті ми виділили два об’єктивні вектори розвитку людства – інтеграцію та диференціацію. Якщо інтеграція на сучасному етапі розвитку цивілізації виступає в формі глобалізації, то диференціація виявляється у створенні нових національних держав, триваючому розпаді багатокomпонентних держав (колишніх імперій), світовому антиглобалістичному русі, а також у кризі “глобалізму”, яка виявляє себе останнім часом у припиненні подальшого розповсюдження сфери впливу “глобального ринку”, збільшенні ролі окремих держав.

Тільки за останнє десятиріччя ХХ ст. процеси розпаду багатокomпонентних держав (зокрема СРСР, Югославії) призвели до виникнення нових націй-держав у Європі та Азії. Згідно з теорією геополітичної динаміки Рендала Колінза, яка вже отримала ряд підтверджень, “внутрішні” (“центрові”) держави, зокрема Росія, перебувають у фазі латентного розпаду, яка доволі неявно триватиме кілька десятиліть [14, 15]. На думку деяких аналітиків, подібні процеси очікують у майбутньому й на Індію [14].

Зростають масштаби антиглобалістського руху. До нього залучаються авторитетні інституції, відомі політики, фінансисти, діячі науки та культури. Крім цього, глобалістичний вектор різко критикує католицька церква – у ХІ Енцикліці Папа Римський Іоанн Павло ІІ зазначив, що провідні держави Заходу “зрадили своїм демократичним принципам і рухаються до глобального тоталітаризму”. Видатний фінансист Дж. Сорос вважає, що “...розповсюдження ринкових відносин на всі сфери життя ставить під загрозу майбутнє нашого відкритого демократичного суспільства” [3]. За єгипетським політологом Ш. Хетатом, структурні реформи, які пропонує для національних економік МВФ і СБ в дусі вимог глобалізму, є “потенційним економічним геноцидом”. На думку китайського аналітика Фань Гана, великі країни-глобалізатори створюють ситуацію “нерівноправного становища” на світовому ринку, й у результаті цього отримують дивіденди за рахунок країн, що розвиваються. Цей список висловлювань відомих людей можна продовжувати. Додамо, що антиглобалістичний характер мають також масові виступи проти несанкціонованої ООН війни США проти Іраку.

Однією з найпотужніших антиглобалістських сил, безумовно, є громадянське суспільство – як у кожній країні, так і в світовому вимірі. Саме воно на сучасному етапі розвитку людства є носієм і механізмом вираження свободи та індивідуальності людини, який забезпечує збереження одвічних вселюдських цінностей, реалізацію творчих і

пасіонарних особистісних потенцій, обумовлює збереження та розвиток культурних, ментальних, релігійних та інших індивідуальних та групових особливостей.

Висновки:

1. Основним векторами цивілізаційного розвитку сучасного людства є інтеграція (у вигляді глобалізації) та диференціація, і стабільний розвиток потребує збалансованості цих векторів.

2. Глобалізація не може в принципі перемогти – світ за об'єктивними філософськими законами не зможе позбутися зворотного вектору – диференціації (і навпаки). Диференціація є силою, яка генерує конкуренцію націй, народів, релігій, культур, економік, технологій, способів мислення, інтересів тощо, тобто створює рушій – конкурентне поле цивілізації.

3. Разом з цим, коли локально в часі чи просторі домінуватиме один з векторів, розвиток загальмується, що дасть поштовх другому. Тож світ – це “велика гойдалка”, і за глобалізаційним “відхиленням” настає черга посилення диференціації.

4. Людина, яка перебуває в полі активних глобалізаційних процесів, поступово змінює й частково втрачає значимі риси особистості, виникає ризик меркантилізації, технократизації, речової фетишизації, моральнісного нігілізму. Разом із цим, особистість, імовірно, буде толерантнішою релігійно, культурно, політично, інтегрованою у мультикультурний світовий, зокрема інформаційний простір. Водночас відбувається збільшення контрастності між елітою та маргіналами – ознаки їх відповідно більшої чи меншої адаптивної спроможності.

5. Компенсаційні (щодо глобалізму) чинники та механізми – громадянське суспільство, процеси диференціації економіко-політичних спільнот, полікультурність, поліментальність – виступають у якості антагоністів глобалізму. Вони дозволяють і дозволятимуть надалі зберігати роль особистості як активного суб'єкта соціального буття, стверджувати її найвищу цінність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білорус О. Глобалізація і нова парадигма глобального постіндустріального розвитку// Економічний часопис XXI. – 2002 – № 10.– С. 3-7.
 2. Мартин Г., Шуман К. Западня глобалізації. – М., 2001. – 280 с.
 3. Сорос Дж. Кризис глобального капитализма. – М., 1998. – 340 с.
 4. Бальцеревич Л. Социализм. Капитализм. Трансформация. – М.: Наука, 1999. – 350 с.
 5. Schumpeter U. Capitalism, Socialism and Democracy. – N.Y., 1986. – P. 73.
 6. Скаленко А. Глобалізація и информатизация – об'єктивно неотвратимые волны современного мирового процесса// Економічний часопис XXI. – 2002 – № 10.– С. 11-14.
 7. Білорус О. Глобалізм: інтеграція чи імперіалізм?// Економічний часопис XXI. – 2002– № 6.– С. 3-9.
 8. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє. – К.: 1992.
 9. Петрас Дж. Аромат імперіалізму // Економічний часопис XXI – 2002 – № 3.
 10. Шепелев М. Глобалістика. – Днепропетровск, 2001.– Ч. I.– С. 31.
 11. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія. - К.: Генеза, 1996. – 368 с.
 12. Бойко М.С., Старовойт І.С. Зростання соціальної активності особи. – К.: Знання, 1987. – 46 с.
 13. Дюргейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии Пер. с фр. – Москва: Наука, 1990. – 575 с.
 14. Жеребецький Є. Кінець імперії// Схід. – 2003 – № 2(52) – С. 79-90.
- Коллинз Р. Предсказание в макросоциологии: случай советского коллапса // Время мира (Новоросийск). – 2000 – № 1– С. 224.